

ROMA DEVRİ KÜÇÜK ASYASI'NDA SPORCU DERNEKLERİ: PISIDIA
ANTIOKHEIA ÖRNEĞİ

*THE ATHLETIC GUILDS IN ROMAN ASIA MINOR: THE CASE OF
PISIDIA ANTIOKHEIA*

Recep ALTIN

Dr. / Türkiye
recepaltin89@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9605-020X

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
6/1, Mart – March 2024 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : **Araştırma Makalesi - Research Article**
Geliş Tarihi-Received Date : **11.12.2023**
Kabul Tarihi-Accepted Date : **01.03.2024**
Yayın Tarihi – Publication Date : **24.03.2024**
Sayfalar-Pages : **137 – 159**
doi : <https://doi.org/10.33469/oannes.1403510>

This article was checked by

Atıf – Cite as: ALTIN, R., “Roma Devri Küçük Asyası’nda Sporcu Dernekleri: Pisidia Antiokheia Örneği”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6/1, Mart 2024, ss. 137 - 159.

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

6/1, Mart – March 2024

137 – 159

Araştırma Makalesi / Research Article

ROMA DEVRİ KÜÇÜK ASYASI'NDA SPORCU DERNEKLERİ: PISIDIA ANTIOKHEIA ÖRNEĞİ*

THE ATHLETIC GUILDS IN ROMAN ASIA MINOR: THE CASE OF PISIDIA ANTIOKHEIA

Recep ALTIN

Öz

Tüm kurumlar gibi antik dönemin sanatçı ve sporcu dernekleri de bir dizi temel ihtiyacın neticesi olarak ortaya çıkıp gelişmiştir. Başlangıçta sınırlı bir coğrafyada -Hellas anakarasında- düzenlenen agonistik festivallere (bedensel, atlı ve müzikal yarışmalar) yalnızca yakın kent ve bölgelerden katılımcılar iştirak ediyordu. Günümüz küreselleşme sürecini andıran Hellenistik Dönem'le birlikte ise agonistik festivaller Akdeniz dünyasının dört bir köşesine yayılmıştır. Yaşanan bu hızlı değişim, herkesten daha çok agonistik organizasyonların baş aktörleri olan sanatçı ve sporcuları etkilemiştir. Roma'nın MÖ II. yüzyılda Akdeniz'in doğusunda askeri ve siyasi bir figür olarak ortaya çıkıp MÖ I. yüzyıl itibariyle bölgede tek hâkim güç olmasıyla var olan tüm festivaller tek çatı altında

Abstract

Like all institutions, the artists' and athletes' associations of antiquity emerged and developed out of a series of basic needs. Initially, agonistic festivals were held in a limited geography -mainland Hellas- and were attended only by participants from nearby cities and regions. Henceforth, in the Hellenistic period, which resembles today's globalization process, agonistic festivals spread to all corners of the Mediterranean world. This rapid change particularly affected artists and athletes, who were the main actors in agonistic organizations. When Rome emerged as a military and political figure in the eastern Mediterranean in the second century BC and became the sole dominant power in the region by the first century BC, all existing festivals were connected under one roof. Hereby, an enormous festival

* Bu makale, 30 Ekim-3 Kasım 2018 tarihleri arasında düzenlenen *IV. International Academic Research Congress* adlı sempozyumda tarafımca sözlü olarak sunulan ve özet metni yayınlanan "Küçük Asya'daki Sporcu Dernekleri: Pisidia Antiokheia Örneği" başlıklı bildirinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

birbirine bağlanmıştır. Böylelikle geniş bir coğrafyada muazzam bir festival ağı kurulmuştur. Nitelikli bilgi ihtiyacının had safhaya çıktığı bu noktada ya da ortamda sporcu derneklerinin ilk kez Küçük Asya'da ortaya çıktığı görülmektedir. Sporcu dernekleri üzerine günümüze değin birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen, konu ilk günkü muğlaklığını ve tartışılabilirliğini halen korumaktadır. Özellikle derneklerin ortaya çıkış süreci, şekli ve de yerleşik yerel şubeler problemi tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Üç bölümden oluşan bu çalışma kapsamında kısaca Yunan-Roma dünyasındaki festival geleneğine değinildikten sonra sporcu derneklerinin ortaya çıkış süreci, tarihi seyri, yapısı, işlevleri, merkezi otoriteyle ilişkisi ve Pisidia Antiokheia'sı özelinde yerleşik yerel şubeler sorunu incelenecektir.

network was established across a wide geography. At this point or in this environment, where the need for qualified information reached the highest level, it is seen that athletic guilds emerged for the first time in Asia Minor. Although many studies have been carried out on athletic guilds to date, the subject is still uncertain and debatable at many points. Particularly, the process of the emergence of guilds, their form, and the problem of settled local branches constitute the focal point of the discussions. Within the scope of this three-part study, after briefly mentioning the festival tradition in the Greco-Roman world, the emergence process of athletic guilds, their historical course, structure, functions, relationship with the central authority, and finally, the issue of static local branches in the case of Antioch of Pisidia will be examined.

Anahtar Kelimeler: Pisidia Antiokheia, Sporcu Derneği, Agon, Festival, Anadolu.

Keywords: Pisidia Antioch, Athletics Guilds, Agon, Festival, Asia Minor.

Extended Abstract

The phenomenon of sports and sports historiography, which struggled to find a place for itself in historical research for a long time, has undeniably made a significant impact in the literature today. However, the number of studies on the history of sports in our country is still not at a sufficient level. Particularly, the scarcity of works written by ancient historians is striking. With this study, it is aimed to fill a gap in the field, albeit a small one.

The phenomenon of sports, being a multidimensional reality, was in direct interaction with many areas from religious life to culture, from economy to politics, in ancient times as it is today. Particularly, when examining the Ancient Greek civilization, it becomes evident that all sports activities emerged and developed within the scope of religious festivals called agones. With the Classical and especially the Hellenistic Period, the number of agones, which had the opportunity to spread over a wider area (from Sicily to Syria, from Egypt to Anatolia), increased day by day. With Rome emerging as a military and political figure in the eastern Mediterranean in the 2nd century BC and becoming the sole dominant power in the region by the 1st century BC, all existing festivals were linked together under one roof. Thus, an enormous festival network was established across a wide geography. It is at this point or in this environment that athletic guilds appear for the first time in Asia Minor. However, no source provides clear and detailed information about athletes'

associations. So much so that Forbes, who conducted the first comprehensive research on the subject, likened this clutter of data and the disturbing gap between them to a "patchwork" that remains in the hands of people no matter where they are held. Therefore, as will be seen later in the article, many points on the subject are still very vague and controversial.

The earliest information about athletes guilds comes from two different sources from the 1st century BC: a) a funerary inscription found in the city of Erythrai and b) a letter sent by the triumvir M. Antony to the koinon Asias. Many researchers have put forward various theories based on these documents. However, what is certain is that whether it is two separate structures that will merge in the future, as document a indicates, or an organization as in document b, which is single from the beginning but expanding in scope day by day; In any case, the first athletic guilds associations appeared and developed in Asia Minor in the 1st century BC. It is thought that the athletic guild (or guilds), which completed their structuring within themselves during the early imperial period and expanded their field of activity day by day, were fully institutionalized during the reign of Claudius. Because it is observed from the documents of this period that the association was extremely active in a wide geography extending from the east to the west of the empire. It is not surprising that, like many emperors, Trajan and his successor the philhellen Hadrian communicated with the most important social rent groups of the time: associations of artists and athletes. Indeed, documents from this period confirm that the imperial authority was more involved in the agonistic field than ever before. However, when and how the intervention in question started and ended and where it ended are highly controversial issues. What is certain about both the artists' and athletes' associations is that approximately in the middle of the second century AD, the headquarters of both associations were moved to Rome after various arrangements. The permanent center in Rome has been of great benefit to both sides until the date when such formations ceased to exist.

Athletic guilds were not just headquartered in Rome. Whether settled or itinerant, this organization had local branches or representative offices in the states. One of them was located in Pisidia Antioch. The operation of the athletic guilds in the city is definitively proved by a decret honoring the pankratiast Titus Aelius Aurelius Menandros, dated to the middle of the 2nd century AD, and the inscription "Athletic Guilds" seen on the seating rows of the city theater. The biggest difference of the associations of athletes and artists, whose activities and purposes of existence were largely similar to other craftsman guilds, was that they had an international (oikoumenik) character. Indeed, these characteristics have earned them great esteem as obvious and indispensable representatives of imperial agonistic policies. Undoubtedly, like all institutions, the athletes' associations of antiquity emerged and developed as a result of a series of basic needs. Within the scope of the study, it was seen that this basic need was to share information and in parallel to this, to increase the organizational ability of a stray group (athletes of the period) acting individually. As O. van Nijf correctly points out, associations of athletes and artists with an oikoumenik character are precisely a product of this new world order. Because the existence of such structures with international

claims could only be possible with the guarantor and support of a single authority ruling over a wide geography. The central organization of the athletic guilds, which first emerged and developed in Asia Minor in the Late Republic Period, was moved to Rome in the middle of the 2nd century AD. The athletic guild, which continuously expanded its sphere of influence and increased its prestige since the emperor Claudius period, experienced its golden age in the 3rd century, when agonistic festivals peaked. From the 4th century onwards, the evidence for the association became sparse and began to disappear. As a result, in 430 AD, with the donation of the association's central headquarters in Rome to the church, athletic associations disappeared from the stage of history.

Giriş

Tarih araştırmalarında uzun bir süre boyunca kendine yer bulamayan spor olgusu ve spor tarihçiliği günümüzde inkâr edilemez bir şekilde literatürde kendine yer açmıştır. Ancak ülkemizde spor tarihi ile ilgili çalışmaların miktarı hala yeterli düzeyde değildir. Özellikle Eskiçağ tarihçileri tarafından kaleme alınmış eser sayısı yok denecek kadar azdır. Sporcu dernekleri üzerine günümüze değin çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen, konu birçok noktada ilk günkü muğlaklığını ve tartışılabilirliğini halen korumaktadır. Özellikle derneklerin ortaya çıkış süreci, şekli ve de yerleşik yerel şubeler problemi tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Pisidia Antiokheia kenti özelinde Roma Devri Küçük Asya'sındaki sporcu derneklerini konu alan bu çalışmayla küçük de olsa alandaki bir boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır.

Çok boyutlu bir gerçeklik olan spor olgusu günümüzde olduğu gibi antik dönemde de dini yaşamdan kültüre, ekonomiden siyasete birçok alanla doğrudan etkileşim içindeydi. Nitekim Eski Yunan medeniyeti özelinde bakıldığında (rekabetçi) sportif faaliyetlerin tamamının *agon* olarak adlandırılan dini festivaller kapsamında ortaya çıkıp gelişmiştir.¹ Grekçe kökenli olan *agon* (ἀγών) kavramının antik dönemde kullanım yerine göre birçok anlamı ve geniş bir kapsamı olmakla birlikte konu itibariyle *agon* “yarışma-festival-şenlik” anlamına gelmektedir.² Başlangıçta programları büyük oranda dini ritüellerden ibaret olan bu organizasyonların kapsamına zamanla daha fazla sportif, atlı ve müzikal yarışma dahil edilmiştir. Programları sürekli zenginleşen ve süreleri uzayan agonistik festivaller zamanla antik kent yaşamının vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir. Söz konusu festivallerin (ya da *agon*'ların) ilki MÖ 776 yılında kutlanmaya

¹ Murray, 2014: 310.

² İlk ve asıl anlamı “toplantı” ya da “toplanma” (Hom. *Il.* 23.258; 24.1; Hom. *Od.* 8.200) olan *agon*'un aynı zamanda; “rekabet” (Hdt. 7.11; 8.102), “davaların savunulması” (Plat. *Ap.* 24c; Plat. *Resp.* 494e), “hatiplerin söylev vermesi” (Pol. 9.32.4), “müsabaka alanı” (Hom. *Il.* 23.685; Hom. *Od.* 8.260), “müsabaka izlemek için bir araya gelme” (Aesch. *Ag.* 845), “savaş” (Thuk. 2.89) gibi yan anlamları da bulunmaktaydı. *Agon* kavramının daha kapsamlı tanımı ve Eski Yunan medeniyeti için arz ettiği önem hakkında bk. Altın, 2022: 20-27.

başlanan ve modern olimpiyatlara da adını veren *Olympia* yarışmalarıdır. Bu festivalden yaklaşık iki asır sonra yine *Hellas* anakarasında *Pythia*, *Isthmia* ve *Nemea* adındaki üç şenlik kutlanmaya başlanmıştır. Yine aynı yüzyılda bir yandan *Panatheneia* gibi yeni ve kalıcı festivaller kurulurken diğer yandan şehirlerde *stadion* ve *gymnasion* gibi sportif altyapılar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Hem bizzat tiranların hem de Kleisthenes (MÖ yak. 570-508) sonrası demokratik kurumların büyük bir iştahla atletizmi desteklemesi sporu daha da yaygınlaştırmıştır.³ Ardından tüm bu festivaller çeşitli vesilelerle peyderpey kıta Yunanistan'ı dışına ihraç olunmuştur.

Klasik (MÖ 480-323) ve bilhassa Hellenistik Dönem'le (MÖ 323-31) birlikte daha geniş bir alana (Sicilya'dan Ürdün'e, Mısır'dan Anadolu'ya) yayılma imkânı bulan *agon*'ların sayısı her geçen gün giderek artmıştır. Roma'nın MÖ 2. yüzyılda Akdeniz'in doğusunda askeri ve siyasi bir figür olarak ortaya çıkıp MÖ 1. yüzyıl itibariyle bölgede tek hâkim güç olmasıyla var olan tüm festivaller tek çatı altında birbirine bağlanmıştır. Böylelikle geniş bir coğrafyada muazzam bir festival ağı kurulmuştur. Festival sayı ve çeşidinin her geçen gün arttığı bu yeni dönemde sporcular -güven içinde- olabildiğince fazla yarışmaya katılmak; organizatör kişi ve kentler ise kurdukları yeni festivalleri duyurup devrin önde gelen sporcu ve sanatçıları memleketlerine çekmek istiyorlardı. Karşılıklı bu ihtiyaç hali iki grup arasında aracı olacak bir üst yapının ihdasını zorunlu kılıyordu. Sonuçta nitelikli bilgi ve organizasyon gereksiniminin had safhaya çıktığı bu noktada ya da ortamda sporcu derneklerinin ilk kez Geç Cumhuriyet Dönemi'nde (MÖ 133-31) Küçük Asya'da ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak bu tür organizasyonlar asıl sıçrayışını Principatus Devri'nde (MÖ 27-MS 284) yapmıştır. Zira Actium Savaşı'nın ardından tesis olunan Roma barışı (*pax Romana*) beraberinde siyasi istikrarı ve ekonomik refahı da getirmiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra, İmparatorluk Çağı'nın başında Augustus (MÖ 27-MS 14) tarafından askeri ve idari alanlarda önemli değişikliklere gidilerek Roma "imparatorluk ideolojisinin" zemini hazırlanmıştır. Bu minvalde atılan adımlardan biri de bir bütün olarak Yunan kültürünün "devlet çıkarı" meselesi haline getirilip desteklenmesi; hatta büyük ölçüde teşvik edilmesidir.⁴ Bu iki durum agonistik sahaya son derece pozitif katkı yapmış ve festivallerin sayı ve çeşidinde L. Robert'in "agonistik patlama" olarak nitelediği olağanüstü artış yaşanmıştır.⁵ Dolayısıyla bu yeni dönemle birlikte hem sporcu derneklerine olan ihtiyaç artmış hem de -buna bağlı olarak- sporcu dernekleri ve üyeleri uluslararası arenada her geçen gün daha etkin ve görünür olmuşlardır.

Bu bağlamda çalışma kapsamında sporcu derneklerinin ortaya çıkış süreci, tarihi seyri, yapısı, işlevleri, merkezi otoriteyle ilişkisi ve Pisidia Antiokheia'sı özelinde yerleşik yerel şubeler sorunu incelenecektir. Ancak antik kaynaklarda sporcu dernekleri hakkında açıktan ve detaylı şekilde bilgi verilmez. O kadar ki konu üzerine ilk kapsamlı araştırmayı yürüten Forbes, verilerin bu dağınıklığını ve aralarındaki rahatsız edici boşluğu neresinden

³ Christesen, 2014: 218.

⁴ Sherwin-White, 1996: 403-4; Spawforth, 2007: 384.

⁵ Robert, 1984: 38 = Robert, 2013: 108.

tutulursa tutulsun insanın elinde kalan “yamalı bir bohçaya” benzetmiştir.⁶ Dolayısıyla makalenin ileriki safhalarında da görüleceği üzere konu hakkındaki birçok nokta hala çok muğlak ve tartışmalıdır.

Sporcu Derneklerinin Ortaya Çıkışı ve Genel Yapısı

Sporcu Dernekleri hakkındaki en erken bilgiler MÖ 1. yüzyıldan iki farklı kaynaktan; a) Erythrai’da bulunan bir mezar yazıtı ve b) *triumvir* Marcus Antonius tarafından Asia Birliği’ne (*koinon Asias*) yazılan bir mektuptan gelmektedir. Her iki kaynağın tarihlenmesine ve konu bağlamında içeriklerine ilişkin farklı görüşleri savlayan tartışmalara aşağıda değinilecektir. Ancak bu tartışmaların rahatlıkla takip edilebilmesi için söz konusu iki belgenin tercümesini bu noktada paylaşmakta yarar var:

a) “Erythrai halkı. Elis halkı. Tüm dünyanın atletleri. Tüm dünyanın kutsal yarışma galipleri (onurlandırdı)”.⁷

b) “Marcus Antonius, imperator, devletin restorasyonu için triumvir, Asya’daki Hellenlerin *koinon*’una, selam eder. Daha önce Ephesos’ta dostum aleiptes Marcus Antonius Artemidorus, tüm dünyanın kutsal ve taç yarışmaları galipleri derneğinin eponym rahibi Ephesoslu Kharopinos’la birlikte benimle buluştuktan sonra, *synod*’un daha önce var olan ayrıcalıklarının dokunulmazlığını teyit etmemi ve şu değerli lütuflarda bulunmamı istedi: askerlik hizmetinden muafiyet, *leitourgia*’dan tam muafiyet, konaklama muafiyeti ve festival süresince ateşkes, kişisel güvenlik ve mor giyme hakkı. Artemidorus’a olan dostluğumdan ve *synod*’un onuru ve büyümesi için ve eponym rahiplerine karşı nezaketimi göstermek istediğimden onay verdim ve derhal size yazdım. Ve şimdi, Artemidoros benimle tekrar görüştüğün ve bronz bir tablet dikip üzerine yukarıda bahsedilen lütufları yazmak için izin istedikten sonra, Artemidoros’u (...) ile ilgili hiçbir konuda hayal kırıklığına uğratmamak dileğiyle, istediği gibi tabletin dikilmesini onayladım. Bu konular hakkında size yazdım”.⁸

Erythrai’da bulunan yazıt paleografik gerekçelerle yayımcısı tarafından MÖ 1. yüzyıla tarihlendirmektedir.⁹ Yazıtın önü ve sonu olmasa da büyük olasılıkla başarılı bir atletin yarışmalar sırasında yaşamını kaybetmesi gibi bir durum söz konusudur.¹⁰ Bu yazıtta “οἱ ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἀθληταὶ” (*tüm dünyanın sporcuları*) ve “οἱ ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἱερονοῦχοι” (*tüm dünyanın kutsal yarışma galipleri*) şeklinde iki farklı sporcu grubu tanımlanmaktadır. Derneklerin ortaya çıkış sürecinde sporcuların bu şekilde kolektif olarak hareket edip karar alması kayda değer bir gelişme olmakla birlikte aslında bu grupların birer resmi örgüt olduğu dahi şüphelidir.¹¹ Ancak birçok araştırmacı bunları birbirinden kesin olarak ayrılması gereken resmi sporcu dernekleri

⁶ Forbes, 1955: 238.

⁷ I. *Erythrai* 429.

⁸ Ricciardetto, 2012: 48-49.

⁹ Keil, 1910: 71.

¹⁰ Nitekim sonraki dönemlerde bu tür onurlandırma örneklerine rastlanmaktadır. Örnekler için çalışmanın ikinci bölümünde bahsedilen M. Alfidius ve Eubolos’un teselli kararnamelerine bakılabilir.

¹¹ Remijsen, 2015: 232.

olarak kabul eder.¹² Esasında sporcu derneklerine ilişkin ilk kesin kanıt yukarıda sunulan ve MÖ 42-41 ya da 32-31 yıllarına tarihlenen¹³ b belgesinden gelmekte olup dernek adı yazıtta şu şekilde aktarılmaktadır: “ἡ οὐνοδος τῶν ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἱερωνικῶν καὶ στεφανειῶν”/ *tüm dünyadan kutsal ve taç yarışmaları galiplerinin derneği*.

Görüldüğü üzere söz konusu derneğin sanatçı ya da sporcuları mı yoksa her iki grubu birden mi kapsadığı açık değildir. Dernek adındaki muğlaklık araştırmacıları ister istemez temsiliyet konusunda birbirinden farklı düşünmeye sevk etmiştir. Kimi, derneğin yalnızca muzaffer sanatçıları temsil ettiğini belirtirken¹⁴; kimileri de söz konusu dernekle hem sanat hem de atletik yarışmalarda kazanan yarışmacıların temsil edildiğini ifade eder¹⁵. Pleket'in başını çektiği üçüncü bir grup ise büyük ölçüde yazıtta geçen ἀλείπτης (*aleiptes*=antrenör) ifadesi ve daha geç tarihli belgelerden hareketle derneğin yalnızca sporcuları temsil ettiğini iddia eder.¹⁶ Remijsen ve Fauconnier'in konuya katkılarının ardından Antonius'un mektubunda bahsedilen derneğin hiçbir şüpheye yer bırakmaksızın sporcuları temsil ettiği kesin olarak kanıtlanmıştır¹⁷. Ancak a ve b belgelerinin çapraz şekilde sorgulanması araştırmacıları çözümlenmesi gereken yeni bir ikileme baş başa bırakmaktadır: Geç Cumhuriyet Dönemi'nde (MÖ 133-31) b belgesinde tanımlandığı şekliyle tek bir sporcu derneği mi yoksa a belgesinin işaret ettiği gibi iki ayrı sporcu derneği mi vardı? Hem Robert ve Forbes hem de onlara referansla diğer araştırmacıların değerlendirmesi Anadolu'da MÖ 1. yüzyılda birbirinden kesinlikle ayrılması gereken uluslararası nitelikte iki sporcu derneğinin var olduğu yönündedir.¹⁸ Ancak Remijsen ve onu takiben Fauconnier iki dernek ve dolayısıyla bu derneklerin ileride (MS 2. yüzyıl) birleşme teorisine/varsayımına ikna edici kanıtlar sunarak karşı çıkmaktadır.¹⁹

Konu üzerine yapılan tüm tartışmalar, problemleri çözüme kavuşturmak için ortaya konan tüm teoriler bilimsel açıdan kuşkusuz çok değerlidir. Fakat O. van Nijf'in işaret ettiği gibi her noktada keskin bir ayrıma gidilmesi -mevcut kanıtlara rağmen- gereksiz bir yaklaşımdır.²⁰ Zira karşı karşıya olunan örgüt katı ve değişmez kuralları olan yekpare bir organizasyondan ziyade zamana ve

¹² Robert, 1949: 123; Forbes, 1955: 243-4; Pleket, 1973: 202-3; Boatwright, 2000: 103; Çokbankir, 2010: 81 ve 84; Yeni, 2022: 95; *karş.* Remijsen, 2015: 231 vd.

¹³ Mektubun tarihi hala tartışmalı olmakla birlikte orijinal belge genellikle bu yıllara tarihlenmektedir. Ancak belgenin çeşitli kopyaları bulunmaktadır bk. Ricciardetto, 2012: 45 ve 51 dn. 26.

¹⁴ Magie, 1950: 428; Mileta, 2008: 108.

¹⁵ Forbes, 1955: 240.

¹⁶ Pleket, 1973: 200.

¹⁷ Remijsen, 2015: 231-233; Fauconnier, 2016: 77-78; Fauconnier, 2018: Bölüm III.1; Fauconnier, 2023: 74-89.

¹⁸ Robert, 1949: 123; Forbes, 1955: 243-4; Pleket, 1973: 202-3; Boatwright, 2000: 103; Çokbankir, 2010: 81 ve 84; Yeni, 2022: 95.

¹⁹ Remijsen, 2015: 233-35; Fauconnier, 2018: 72 vd. Bölüm III.1; Fauconnier, 2023: 71 vd. Bölüm 3, “The Athletes”.

²⁰ Van Nijf, 2006: 226. Nitekim Remijsen'in çalışmasında mevcut kaynakların farklı bir şekilde yorumlanarak daha önce yapılan neredeyse tüm varsayımların yanlış olabileceği ya da en azından farklı bir şekilde değerlendirilebileceği ikna edici bir şekilde ortaya konulmuştur, bk. Remijsen, 2015: 230-245.

şartlara göre esnekliğe imkân veren iç içe geçmiş parçalı bir yapı olabilir.²¹ Nitekim epigrafik belgelerde karşılaşılan terminolojik tutarsızlık bu nazarla bakıldığında daha anlaşılabilir olmaktadır. Sonuçta ister a belgesinin işaret ettiği gibi ileride birleşecek iki ayrı yapı, isterse b belgesindeki şekliyle başından itibaren tek fakat günden güne kapsamı genişleyen bir organizasyon olsun; her halükârda ilk sporcu dernekleri MÖ 1. yüzyıl Küçük Asya'sında (Ephesos ya da Sardes merkezli²²) ortaya çıkıp gelişmiştir.²³

Ancak tartışmalar bunlarla sınırlı değildir. Konuya ilişkin Principatus Devri belgelerinde görülmeye başlanan “σύμπαρ κυστός” (*sympas kystos*=tüm *kystos*) ifadesinin ne manaya geldiği de araştırmacıları fikir ayrılığına itmektedir.²⁴ L. Robert *sympas kystos*'u “sporcuların Roma'daki genel derneği” şeklinde tanımlarken²⁵, Forbes ise çifte anlama; a) “belirli bir festivalde bir araya gelmiş sporcuların geçici derneği” b) “kutsal sporcu derneğinin aktif sağ kolu” dikkat çekmektedir.²⁶ Pleket, Forbes'in önerisini sağduyulu bulmakla birlikte ikna olmaz ve *sympas kystos*'un “birleşen iki sporcu derneğinin bir üst kurulu” da olabileceğini ifade eder.²⁷ Remijsen ise tüm bu araştırmacılardan farklı bir bakış ortaya koyar. Ona göre, *sympas kystos* mevcut epigrafik belgelerde “ayrı bir örgüt hüviyetiyle” hiçbir zaman tek başına hareket edip karar almamış; aksine, daima ya *kystik synodos*'un ve kutsal yarışma galiplerinin (*hieronikai*) ya da halk veya danışma meclisinin yanında alınan karara edilgen şekilde ortak olmuştur.²⁸ Bundan dolayı Remijsen, *kystik synodos*'un “resmi sporcu derneği” olduğu; *sympas kystos*'un ise aktif tüm atletik paydaşları içine alan ve imparatorluk otoriteleriyle müzakere yürütmeyen gayri resmi bir yapı olduğu sonucuna varır.²⁹

Sporcu derneklerinin ortaya çıkışı Geç Cumhuriyet Dönemi'ne tarihlenmekle birlikte esasında bu tür organizasyonlar asıl sıçrayışını Principatus Devri'nde yapmıştır. Bunun bir tesadüften ziyade Augustus'tan itibaren imparatorluk tarafından uygulanan bilinçli politikanın neticesi olduğunu vurgulamak gerekir. Zira ilgili devir boyunca yeni bir *agon*'un kurulup kurulmayacağına, var olanlarına derecesinin yükseltip

²¹ Van Nijf, 2006: 226.

²² Glotz ve Amelotti bazı çekincelerle birlikte Sardes'in ekümenik sporcu derneğinin ilk merkezi olabileceğini belirtir, (bk. Fauconnier, 2023: 72, dn. 2). Buna karşın Pleket Sardes'ten gelen kaynakların büyük ölçüde yanıltıcı olduğunu ifade eder, (bk. Pleket, 1973: 213). Konu üzerine en kapsamlı ve en güncel araştırmaları yürüten Fauconier ise ilgili merkezin büyük bir olasılıkla Ephesos olduğunu belirtir, (bk. Fauconnier, 2018: 103, 130).

²³ Derneğin merkezinin hangi kentte olduğu tam olarak bilinmese de Küçük Asya'da olduğuna şüphe yoktur. Zira Miletos'ta bulunan ve yaklaşık olarak MÖ 20'lere tarihlenen bir yazıtta (anonim sporcunun galibiyet listesi) Antonius'un mektubunda anılan derneğin Küçük Asya'da kendi *agon*'unu düzenlediğinden “... [καὶ τὸν τιθέμενον ἀγῶνα ὑπὸ τῶν ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἱερο|νικῶν καὶ στεφανιτῶν στάδιον δίαυλον ὀπλίτην πρῶτον πάλιντων...”, bahseder bk. I.*Didyma* 201.

²⁴ MS 85 yılına tarihlenen bir yazıtta Lucius Vettulenus Laetus üç grup (o an *Olympia* yarışmalarında bulunan atletler, tüm *kystos* ve *kutsal* sporcu derneği) tarafından onurlandırılmaktadır, bk. Ebert, 1997: 228.

²⁵ Robert, 1950: 26; Çokbankir, 2010: 83.

²⁶ Forbes, 1955: 243, 247.

²⁷ Pleket, 1973: 216, dn. 64.

²⁸ Remijsen, 2015: s. 236, dn. 62

²⁹ Remijsen, 2015: 235-236.

yükseltilmeyeceğine onay veren tek idari güç Roma imparatorları olmuştur. İmparatorların sahip olduğu bu erk “imparatorluk kültü” olgusuyla birleşince önemli ölçüde araçsallaşmış doğrudan *imparatorluk ideolojisinin* tesisine imkân sağlamıştır.³⁰ İmparatorlar da bu organizasyonları üstün bir kavrayışla adeta birer politik enstrümana dönüştürüp bunu kentlere “ödül/ceza” biçiminde yansıtmışlardır.³¹ Dolayısıyla agonistik festivaller vasıtasıyla yalnızca kentlerde imparatorun (ya da “imparatorluk ideolojisinin”) siyasi temsili değil, aynı zamanda bizzat Hellen *polis*’lerinin imparatorluğa bağlılığı da sağlanmıştır. Roma Cumhuriyet Dönemi (MÖ 510-31) sonunda şekillenmeye başlayan bu süreci Augustus tamamlamış; ardılları da büyük ölçüde onun izinden (*imatatio Augusti*) gitmiştir.³² Sonuçta agonistik sahaya önemli katkılar sağladığı bilinen Augustus’un hükümranlığında ve sonrasında festival sayısında müthiş bir artış yaşanmıştır.³³ Bu durum bir yandan sporcu dernekleri ve üyelerini daha görünür kılarken öte yandan şüphesiz onlara olan ihtiyacı da arttırmıştır.

Erken İmparatorluk Çağı (MÖ 31-MS 97) boyunca kendi içindeki yapılanmasını tamamlayan ve her geçen gün faaliyet alanını genişleten sporcu derneklerinin (ya da derneğinin) Claudius döneminde (MS 41-54) tam anlamıyla kurumsallaştığı düşünülmektedir.³⁴ Zira bu döneme tarihlenen iki ayrı mektupta³⁵ derneğin (*Herakles’e adanmışların gezgin kystik derneği*) imparatorluğun doğusundan batısına uzanan geniş bir coğrafyada son derece aktif olduğu gözlenmektedir. Bu dönemde dernek bir yandan imparatorun Britonlara karşı kazandığı zafer dolayısıyla kendisine hediye ve elçiler göndermekte öte yandan imparatorluğun doğusunda iki vasal kralın (Pontus kralı Iulius Polemon II ve Kommagene kralı Gaius Iulius Antiokhos IV) Claudius onuruna festival düzenlemesine yardımcı olmaktaydı.³⁶ Dolayısıyla sporcu dernekleri *agon*’lar vasıtasıyla -tam da yukarıda tanımlandığı şekliyle- imparatorluk ideolojisinin Küçük Asya’nın doğusunda yaygınlaşıp kök salmasına doğrudan hizmet etmekteydiler. Başka bir değerlendirmeye sporcu derneği vasal krallarla merkezi otorite arasında aracı rolü üstlenerek onların sadakatini örtük olarak imparator hanesine ulaştırıyordu.³⁷ Claudius’un mektuplarında sporcu derneği üyelerine bahşedilen ayrıcalıklardan hiç bahsedilmemiş olsa da ileriki tarihlerde Vespasianus (MS 69-79) tarafından

³⁰ Sherwin-White, 1996: 403; Pleket, 1973: 221.

³¹ Klose, 2005: 125.

³² Van Nijf 2001, 320; Spawforth, 2007: 384.

³³ Robert, bu artışı “agonistik patlama” olarak nitelemektedir, bk. Robert, 1984: 38 (=Robert, 2013: 108).

³⁴ Zira *ksystarkhes* olarak anılan belli şehir ya da bölgelerdeki festivallerin işleyişinden sorumlu olan dernek başkanları hakkında ilk kanıtlar bu dönemden itibaren görülür, bk. Fauconnier, 2016: 80-1; 2018: 80, 83.

³⁵ Belge esasında Hermopolisli boksör Hermeinos’un *alias* Morus üyelik diplomasıdır. Ancak aynı belgede imparatorlar Claudius ve Vespasianus eski tarihli kararları da aktarılır, bk. P. Lond. III 1178. Bu belgelerde dernek adı “συνὸδὸς ἑσποτικῆς περιπολιτικῆς τῶν περὶ τὸν Ἡρακλέα” şeklinde geçmektedir. Remijsen ve Fauconnier “tek dernek” teorilerinde haklıysa bu dönemde ya da biraz öncesinde sıradan sporcular da dernek kapsamına alınmıştır, Remijsen, 2015: 235; Fauconnier, 2016: 80-81. Fauconnier, tarihi tartışmalı olan Euboulos’un teselli kararnamesinde dernek adında (*apo tes oikoumenes athletais*) görülen “athletai” kelimesini bu savına dayanak olarak sunar, bk. Fauconnier, 2018: 78. karşı. Pleket, 1975: 207.

³⁶ P. Lond. III, 1178, II. 8-15; P. Lond. III, 1178, II.16-31.

³⁷ Forbes, 1955: 243.

derneğe gönderilen başka bir mektupta Claudius'un onlara verdiği tüm imtiyazların korunacağı belirtilir.³⁸ Anlaşılan odur ki Antonius ve öncesinde kazanılan haklar sürekli korunmuş ve mümkün oldukça genişletilmiştir. Flaviuslar dönemine (MS 69-96) ait kaynaklarda sporcu dernekleri birkaç kez daha ortaya çıkar. Onlardan birinde L. Vettulenus Laetus üç grup tarafından onurlandırılmaktadır. Yukarıda aktarılan “σύμμαχος ξυστός” (*tüm kystos*) ifadesinin anlamı hakkındaki tartışmalar da büyük ölçüde bu yazıttan kaynaklanmaktadır.

Tüm devlet meselelerine özel ihtimam gösterdiği bilinen *imperator* Traianus³⁹ (MS 98-117) ile halefi Hadrianus'un⁴⁰ (MS 117-138) devrin en önemli sosyal rant grupları olan sanatçı ve sporcu dernekleriyle iletişime geçmiş olmaları şaşırtıcı bir şey değildir. Nitekim bu döneme ait belgeler de imparatorluk otoritesinin agonistik sahaya öncesinde hiç olmadığı kadar müdahil olduğunu doğrulamaktadır. Ancak söz konusu müdahalenin ne zaman ve ne şekilde başlayıp bittiği, nereye vardığı (yeniden düzenleme, tek çatı altında toplama, merkeze taşınma) son derece tartışmalı konulardır.⁴¹ Hem sanatçı hem de sporcu dernekleri özelinde kesin olan şudur ki yaklaşık olarak MS 2. yüzyılın ortalarında her iki derneğin merkezi de çeşitli düzenlemelerin ardından Roma'ya taşınmıştır. Sporcu dernekleri özelinde bakıldığında taşınma isteğinin atletlerden geldiği görülür. Zira Ephesoslu M. Ulpius Domestikos Hadrianus'tan dernek merkezi için kendilerine Roma'da bir arazi (*topos*) ve arşivlerin muhafazası için bir bina (*oikema*) ihsan edilmesini istemiş; imparator da bu talebe olumlu yanıt vermiştir.⁴² Fakat nedendir bilinmez Ulpius Domestikos nezdinde sporcu derneğin talebi ancak Hadrianus'un ölümünün ardından halefi Antoninus Pius saltanatında (MS 138-161) gerçekleşebilmiştir.⁴³ Traianus hamamlarında ya da yakınında tahsis veya sıfırdan inşa edilen *curia athletarum* binasıyla birlikte Roma idari açıdan tüm dünyanın daimi atletizm başkenti olmuştur.⁴⁴

Roma'daki kalıcı merkez, sporcu derneklerinin ortadan kalktığı tarihe kadar her iki tarafa da büyük yarar sağlamıştır. Her şeyden önce birbirlerine erişimleri artık daha süratli ve masrafsız olabilecekti. Bunun yanı sıra imparatorluk nezdinde ve de dernek genel kurulunda alınan kararlar ivedilikle

³⁸ P. Lond. III 1178.

³⁹ Plin. *Ep.* 10; Geagan, 1975: 396-401.

⁴⁰ Aelius Aristides'e göre hiçbir imparator onun kadar agonistik sahaya katkı yapmamıştır bk. Ael. *Ar. Orat.* 14. 225; Petzl-Schwertheim, 2006; Jones, 2007.

⁴¹ Pleket, 1973: 223-227; Le Guen, 2010: 205-239; Hervas, 2017: 84-97; Fauconnier, 2020: 647-660.

⁴² IGUR 235: “*Imperator Caesar Traianus Hadrianus Augustus, tanrılaştırılmış Traianus Parthicus'un oğlu, tanrılaştırılmış Nerva'nın torunu, pontifex maximus, 18. kez tribun potestas sahibi, 3. kez consul, pater patriae, Herakles'e adanmış atletler birliğine selamlar. Evet, istediğiniz yerde size bir yer ve arşivlerinizi barındıracak bir bina verilmesini emredeceğim ve eğer tüzüğünüzün değiştirilmesini gerekli görürseniz bu size kalmıştır. Elçi Ulpius Domestikos'tu. 5 Mayıs Roma'dan. Elveda*”

⁴³ IGUR 236: “*Herakles'e adanmış kutsal ve taç yarışmaları galiplerinin kystik derneğine selamlar. Kutsal eşyalarınızı ve arşivlerinizi yerleştireceğiniz, tanrısal büyükbabam tarafından inşa edilen ve özellikle Capitolia için toplandığınız hamamlarda size bir yer tahsis edilmesini emrettim. Elveda.*”

⁴⁴ *Curia athletarum*'un konumu, işlevi ve konu hakkındaki diğer tartışmalar için, bk. Forbes, 1958: 244; Caldelli, 1992: 75-87; Fauconnier, 2018: 105 vd.

diğer eyaletlerde ikamet eden veya halihazırda oralarda yarışan dernek üyelerine ulaştırılabilecekti. Aynı şekilde onlardan gelen talepler de vakit kaybetmeden işleme koyulabilecekti. İmparatorluktaki en yüksek otoriteye yakınlık, atletlerin sosyal statüsünü güvence altına almada da önemli bir avantajdı. Zira imparatorlar dernek üyelerinin var olan imtiyazlarını hem Augustus⁴⁵ veya Vespasianus gibi koruyabilir hem de bunlara tıpkı M. Antonius gibi yenilerini ekleyebilirdi. Epigrafik kaynaklar var olan imtiyazları koruyan veya genişleten tüm imparatorları tespit etmemize imkân vermese de derneklerin özellikle hangi imparatorlara minnettar olduklarını açık bir şekilde göstermektedir. Zira MS 2. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dernek adına “*Hadriane, Antoniane, Septimiane*” gibi imparator epithetleri eklendiği görülür.⁴⁶ Peki imparatorlar açısından dernek merkezinin Roma'ya taşınmasının önemi ne idi? Hatırlanacak olursa yukarıda, agonistik festivallerin imparatorluğun Grekçe konuşulan bölgelerinde imparatorluk ideolojisinin ve gücünün temsiline hizmet eden vazgeçilmez faaliyetleri olduğundan bahsedildi. İşte bu faaliyetlerin hem katılımcı hem de organizatör düzeyinde baş aktörleri, devrin en faal derneklerine üye olan sanatçı ve sporcularından başkası değildi. Dolayısıyla yaşanan merkezleşmeyle beraber her iki grubun derneği de kendilerini emperyal agonistik politikaların bariz ve vazgeçilmez temsilcileri olarak imparatorların kullanımına sunmuşlardır.⁴⁷ İmparatorlar ise ellerinin altındaki bu etkin güçten adeta kitle iletişim aracı olarak yararlanarak hem tebaalarına kendi propagandalarını yapabilmiş hem de onların sadakatini örtük olarak alabilmişlerdir.⁴⁸

Epigrafik kaynaklarda sporcu derneği ve üyelerinin Roma imparatorluğundaki faaliyetleri dernek adındaki περιπολιτική (*peripolistike*) ve οίκουμένη (*oikoumene*) sıfatlarıyla tanımlanmaktadır. Bu ifadeler sırasıyla derneğin “gezici” ve “uluslararası” niteliğini açıkça teşhir etse de örgütün kendi iç dinamiklerine veya yerel temsilciliklerine ilişkin herhangi bir bilgi vermez.⁴⁹ Buna rağmen mevcut kaynaklar vasıtasıyla sporcu derneklerinin işleyişinin genel olarak geniş bir memur ağı aracılığıyla sağlandığı bilinmektedir. Bu memurları kendi içinde; Roma'daki merkezi teşkilatta (*sympas kystos*) görev icra edenler ve taşrada vazife gören bölgesel yetkililer şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Zira her iki yapının da kendilerine ait memurları olduğu yazıtlar aracılığıyla belgelenmektedir. Merkez teşkilatın en kıdemli görevlisi *arkhiereus* denilen başrahiplerdi. Önceleri yalnızca bir başrahip varken zamanla sayıları üçe çıkmıştır. Her biri aynı zamanda yaşam boyu *kystarkhes* (dernek başkanı) ve imparatorluk hamamları yöneticisi olan⁵⁰ bu rahiplere sırasıyla yazman ya da başyazman denilen *grammeteus* veya *arkhigrammateus* yardımcı olmaktadır.⁵¹ Yerel şubelerde ise genellikle bir başkan (*kystarkhes*), bir

⁴⁵ Suet. *Aug.* 45.

⁴⁶ P. Lond. III, 1178; Pleket, 1973: 208; Remijsen, 2015: 241.

⁴⁷ Van Nijf, 2006: 232-33; *karş.* Fauconnier, 2018: 298.

⁴⁸ Pleket, 1973: 221; van Nijf, 2006: 232.

⁴⁹ Uluslararası düzeydeki sporcu derneklerinin örgüt yapısının anlaşılmasındaki zorluk S. Aneziri'nin isabetle belirttiği gibi imparatorluğun tüm bölgelerinde faaliyet gösteren fakat yerel şubelerine pek de önem vermeyen merkezi olarak örgütlenmiş bir yapı olmasından kaynaklanmaktadır, bk. Aneziri, 2009: 29; van Nijf, 2006: 226.

⁵⁰ *IGUR* 135-137; P. Lond. III, 1178.

⁵¹ Pleket, 1973: 216, dn. 64; Remijsen, 2015: 236, dn. 63.

yazman (*grammeteus*), bir hazinedar (*argyrotamias*) ve iki *arkhon* görev yapmaktaydı.⁵² Ancak bu kişiler dışında daha birçok görevli derneğin çeşitli organizasyonlarında yer alıyordu. Örneğin yazıtlarda sıklıkla karşılan sporcu eğitimcileri (*aleiptes*, *epistates*) ve yerel festivallerde onursal görev üstlenen rahipler bulunmaktaydı.⁵³ Bunların dışında adı bilinmeyen bazı görevlilerin (örneğin doktor/*arkhiatros*) de festival dönemlerinde geçici olarak vazife üstlenmiş olması oldukça muhtemeldir. Hiyerarşik olarak merkezi teşkilat yetkilileri taşradaki görevlilerinden bariz şekilde üstündü. Üstünlükleri muhtemelen merkezi konumları ve imparatora olan yakınlıklarıyla ilgiliydi. Merkez teşkilatın başrahibi haricindeki tüm yetkililer dernek adındaki *gezici* sıfatına uygun olarak sürekli hareket halindeydi. Bu da aslında merkezi yapıyla yerel şubelerin koordineli bir şekilde çalışmasına olanak sağlıyordu.

Sporcu derneklerinin mali yapısı ve işleyişi hakkında kaynaklar son derece kısıtlıdır. Ancak yine de imparatorluğun tüm bölgelerinde faaliyet gösteren bu *oikoumenik* örgütün ekonomik gücünün yerel meslek loncalarının çok üstünde olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁴ Zira Klasik Dönem'den itibaren demokratikleşme eğilimi gösterse de agonistik faaliyetler Principatus Devri'nde hala toplumun üst kesimine hitap eden elit aktiviteler olmaya devam etmiştir. Dolayısıyla hem sanatçı hem de sporcu derneklerinin üyeleri genellikle varsıl bireylerden oluşmaktaydı Nitekim günümüze ulaşan tek üyelik belgesi olan boksör Hermeinos'un diplomasında sporcunun MS 194'te derneğe üyelik için 100 *denarii* ödediği görülmektedir.⁵⁵ Sporcunun aile arşivinde bulunan başka bir belgede Hermeinos kendilerine miras kalan evin 1/3'ünü 300 Aleksandreia *drahmi*'si karşılığında kardeşi Theognostos'a devrettiği ifade edilmektedir.⁵⁶ İlgili dönemde 100 *denarii* 400 Aleksandreia *drahmi*'sine eşittir.⁵⁷ Bu bilgi ışığında meblağlar arasında basit bir mukayese yapıldığında hem dernek ekonomik bütçesinin hacmi hem de derneğe üyeliğin son derece külfetli bir iş olduğu anlaşılacaktır. Derneğin maddi kaynaklarını tam olarak nasıl yönettiği bilinmese de mevcut belgeler aracılığıyla söz konusu yapının gelir ve gider kalemleri büyük ölçüde tespit edilmektedir.⁵⁸

Sporcu derneklerinin gelir ve gider kalemleri büyük ölçüde onların kurumsal olarak yürüttükleri faaliyetlere de ışık tutmaktadır. İmparatorluğun

⁵² P. Lond. III, 1178; Pleket, 1973: 216, dn. 64; Fauconnier, 2018: 180.

⁵³ Herminus Sardes'teki bir festivalde rahip olmak için 50 *denarii* ödemiştir, bk. P.Lond. III 1178.

⁵⁴ Poland, 1934: 2540.

⁵⁵ P. Lond. III 1178.

⁵⁶ P. Lond. III 1158.

⁵⁷ Remijsen, 2015: 237.

⁵⁸ Gelir kalemleri: üyelik aidatları, hayırseverlerin bağışları, organizasyonuna katıldıkları festivallerden sağlanan gelirler, derneğin düzenlediği festivallerde oluşan bütçe, onursal memuriyetler için üyelerin yaptığı ödemeler, üyelere kesilen çeşitli cezalar, imparatorluk yardımları ve son olarak bunlara dolaylı bir gelir olarak tanımlayabileceğimiz vergi muafiyetlerini eklemek mümkündür (bk. Fauconnier, 2018: 193-197; Fauconnier, 2023: 221-25). Gider kalemleri: onurlandırmalar için harcanan bütçe, diplomatik faaliyetler için harcanan bütçe, geçit töreni-kurban-adaklara ayrılan bütçe, üyelerin cenaze merasimleri, dernek binalarının inşaa ve bakım faaliyetlerine harcanan bütçe, dernek festivallerinin masrafları ve son olarak imparatora ya da önemli kişilere sunulan hediyeler için ayrılan bütçe şeklinde özetlenebilir (bk. Fauconnier, 2018: 193-197; Fauconnier, 2023: 221-25).

dört bir köşesinde aktif olduğu bilinen bu yapı, her şeyden önce tıpkı diğer meslek loncaları gibi üyelerinin çıkarlarını korumayı amaçlayan bir örgüttü. M. Antonius'un mektubundan da hatırlanacağı üzere derneğin en önemli faaliyeti üyelerinin var olan imtiyazlarını korumak, mümkünse bunları genişletmek için devrin siyasal otoritelerine karşı yürüttükleri lobi çalışmalarıdır. Dernek bu girişimleri neticesinde üyelerine ekonomik ve sosyal alanda birçok avantaj (vergi, askerlik ve kamu hizmetleri muafiyeti, tiyatrodaki protokolda yer alma ve mor giyme hakkı, ücretsiz konaklama ve korunma hakkı, davalarda öncelik vs.) sağlamıştır. Böylelikle yüksek aidatlara rağmen dernek üyeliği daima çekici kalabilmiştir. İmparatorluk döneminde artan festival trafiğinin belli bir takvime koyulabilmesi de sanatçı ve sporcu derneklerinin girişimleriyle mümkün olabilmektedir.⁵⁹ Yarışma takvimlerinin ve güzergahlarının önceden biliniyor oluşu kuşkusuz derneklere üye olan sporcu ve sanatçılara büyük kolaylık sağlamıştır. Festivalden festivale hareket halinde olan yarışmacılar kuşkusuz şenlik bölgelerinde de bağlı buldukları derneklerden çeşitli pratik (yiyecek, içecek, kalacak yer temini, tıbbi destek vs.) yardım ve hukuki destek (alınan galibiyetlerin kayda geçirilmesi, yarışmaların statüsü hakkında bilgilendirme, kazanımlarının kent nezdinde korunması vs.) almıştır.⁶⁰

Sporcu ve sanatçı dernekleri tıpkı diğer meslek loncaları⁶¹ gibi üyelerinin cenaze işleriyle de ilgilenmiştir. MS 1. yüzyıl sonuna (en geç MS 86) tarihlenen bir yazıtta, Neapolis'teki *Sebasta* yarışmaları sırasında yaşamını yitiren Elaiial (?) *hieronikai* Marcus Alfidius dernek (*tüm dünyadan kutsal ve taç yarışmaları galipleri ve onların antrenörleri*) tarafından bir teselli kararnamesinde şu sözlerle onurlandırılmıştır;

“... vakitsiz ve gayrimüstahak ölümü vesilesiyle memleketine bir vesika göndererek, takdire şayan Marcus Alfidius'un bütün meslek hayatı boyunca -ki bunda pek çabuk ilerlemişti- göstermiş olduğu emsalsiz tevazu ve nezakete, hem de eşsiz başarılarına şahadet etmek, ve diğer galiplerin taziyetlerini belirtmek uygun görülmektedir; zira hepsi kendiliklerinden ve seve seve onun cenaze törenine katıldılar, ve hem ferden hem müştereken böyle törenlerde adet olan yardımlarda bulundular, ve sanki bir akraba imiş gibi kederlenerek ona son yolculuğunda refakat ettiler; hem de cenazeye iştirak eden zamanın en ünlü galiplerinden ikisi vasıtasıyla adı geçen cemiyet genel toplantısında kendisini altın çelenkler, kalkan üzerine resmedilmiş portreler ve heykeller ile taltif ettiğini ilan etti; bunların da şu şekilde bir kitabe ilavesiyle dikilmesine karar verdi ...”⁶²

Knidos'ta bulunmuş başka bir yazıtta ise genç yaşta hayatını kaybeden Eubulos'un dernek (*tüm dünyadan sporcular ve onların eğitmenleri*) tarafından onurlandırıldığı görülmektedir.⁶³ Bu türden sivil ritüeller bir yandan sosyal kimlikleri biçimlendirirken öte yandan rant gruplarının kent içinde ayırt edilmesine yardımcı olmuştur. Dolayısıyla diğer meslek loncalarında olduğu

⁵⁹ Petzl-Schwertheim, 2006; Jones, 2007.

⁶⁰ Uzunbaş, 2005: 56.

⁶¹ Van Nijf, 1997: 31-69; van Nijf, 2006: 228 Doğan, 2015: 123 vd.

⁶² Bean, 1965: 590-91.

⁶³ SEG 33, 863.

gibi, sporcu dernekleri özelinde de cenaze faaliyetlerinin yalnızca üyelerin anılarını korumak için değil aynı zamanda derneğin kolektif profilini sivil bir bağlamda yükseltmek için tasarlandığını söylemek mümkündür.⁶⁴

Bunların dışında dernek hem bizzat kendi yarışmalarını düzenlemiş hem de düzenlenecek olan birçok festivalin organizasyonuna dışarıdan destek vermiştir. Bunlardan ilk akla geleni pek tabii ki imparatorluğun doğu sınırında iki vasal kralın imparator Claudius onuruna düzenlediği festivale yapılan yardımdır.⁶⁵ Tüm zenginliklerine karşın derneğin desteği olmaksızın Pontus kralı Iulius Polemon (MS 38-63) ve Kommagene kralı Gaius Iulius Antiokhos'un (MS 38-72) böyle bir organizasyonun altından kalkması pek mümkün gözükmemektedir. Zira bu bölgeler agonistik ağın neredeyse tamamen dışında kalan görece tehlikeli bir coğrafyadır. Fakat derneğin referansı ve rehberliği sonucunda bu festivaller başarılı bir şekilde kutlanabilmiştir. Derneklerin bu tür organizasyonlara en önemli desteği, ilgili festivali duyurup yeterli sayıda sanatçı ve sporcunun yarışmalara katılmasını sağlamasıdır.⁶⁶ Bunu başarmak için kuşkusuz organizasyonun ev sahipleriyle ödül miktarları başta olmak üzere birçok konuyu müzakere etmiş olmalıydılar. Böylece dernek üyelerine önemli maddi kazançlar sağlamakla birlikte uluslararası arenada kendi itibarını önemli ölçüde arttırmaktaydı. Yukarıda da bahsedildiği üzere hem sporcu hem de sanatçı dernekleri agonistik festivallere dışarıdan destek vermelerinin yanı sıra kendi kurumsal yarışmalarını da düzenliyordu. Bizzat sporcu derneği (*tüm dünyadan kutsal ve taç yarışmaları galipleri*) tarafından düzenlenmiş en eski tarihli festival yaklaşık olarak MÖ 20'lerde kutlanmıştır.⁶⁷ Miletoslu anonim bir sporcu festival kapsamında yapılan üç farklı koşu (*stadion, diaulos, dolikhos*) müsabakasını kazanarak "tüm erkeklerin birincisi" (*proton panton*) olarak onurlandırılmıştır.⁶⁸

Kendilerine bu denli büyük yarar ve avantaj sağlayan bu derneğe ya da derneklere sporcular nasıl katılıyordu? Bu sorunun kesin bir yanıtı olmamakla birlikte mevcut belgeler ışığında iki kriteri öne çıkarmak mümkündür: sportif ya da sanatsal başarı ve yüksek üyelik ücreti. Remijsen'in tek dernek (*tüm dünyadan kutsal ve taç yarışmaları galiplerinin derneği*) teorisi doğru olarak kabul edilirse Erken İmparatorluk Çağı'nda derneğe katılmanın en önemli şartı kuşkusuz başarı; yani *kutsal ve taç ödüllü yarışmalardan* birinde kazanmış olmaktır. Yine Remijsen teorisi doğrultusunda bu derneğin zamanla (MS 1. yüzyılın ortalarından itibaren) kapılarını "sıradan atletlere" açtığı düşünülmektedir. Bu gelişmenin ardından derneğe üyeliğin tek gerek şartı yüksek üyelik aidatını karşılamak olmuştur. Düşük profilli, sıradan bir sporcu için bu yüksek katılım ücretini ödemenin bir manası yoktur. Zira sanatçı derneklerinde sadece "üyelik" vergi muafiyeti gibi yüksek imtiyazları beraberinde getirirken, sporcu derneği özelinde bu tür ayrıcalıklar (vergi, askerlik ve kamu hizmetleri muafiyeti vs.) yalnızca kutsal

⁶⁴ Van Nijf, 2006: 228-29.

⁶⁵ P. Lond. III 1178, II. 16-31.

⁶⁶ Aneziri, 2003: 268 vd.; Slater, 2007: 35.

⁶⁷ Bu festival M. Antonius'un mektubunda bahsedilen *panegyris* ile aynı organizasyon ise festivalin tarihi daha erken bir döneme çekilir.

⁶⁸ I. *Didyma* 201.

yarışma galipleri/*hieronikai* için geçerliydi.⁶⁹ MS 4. yüzyıldan itibaren bu da yetmeyecek; biri Roma'da olmak üzere en az üç farklı kutsal yarışmada galibiyet kazanmak şart koşulacaktır.⁷⁰

Pisidia Antiokheia Sporcu Derneği

Sporcu derneklerinin ilk kez Roma hükümlerinde, Geç Cumhuriyet Dönemi'nde Küçük Asya'da ortaya çıktığına yukarıda değinildi. Muhtemelen derneğin Roma'ya taşınmadan önceki ilk merkezi de Ephesos'tu. Peki söz konusu derneğin tıpkı diğer meslek loncaları gibi antik Anadolu'nun dört bir yanına dağılmış aktif ve yerleşik/kalıcı yerel şubeleri var mıydı? Varsa merkezi örgütle yerel şubelerin irtibatları ne şekilde ve kimler aracılığıyla sağlanıyordu? Ne yazık ki bu ve diğer birçok sorunun mevcut epigrafik ve arkeolojik kaynaklarda kesin bir yanıtı yoktur. Ancak *kystarkhes* denilen belirli bir şehir ya da bölge festivallerinden sorumlu olan dernek başkanları vasıtasıyla meselenin içyüzü belli ölçüde aydınlatılmaktadır. Dolayısıyla bu noktada "Küçük Asya'daki sporcu dernekleri" derken kastedilenin esasında *kystarkhes*'lerin Anadolu'daki aktif faaliyet alanları olduğunu belirtmemiz gerekir. O yerlerden biri de Pisidia Antiokheia'dır. Bugün Isparta-Yalvaç sınırları içinde yer alan kent, Antiokhos I Soter (MÖ 281-261) tarafından kurulmuş bu nedenle Antiokheia ad Pisidiam (Pisidia Antiokheia'sı) şeklinde isimlendirilmiştir.⁷¹ Antiokheia, Roma'nın güvenilir bağlaşıklarından biri olan Galat kralı Amyntas'ın (MÖ 36-25) ölümünün ardından Roma kolonisi olmuş ve süratli bir şekilde romanizasyon sürecine girmiştir.⁷² Buna bağlı olarak kentin siyasi ve demografik yapısı kısa süre içinde değişmiştir. Roma askeri kolonisi⁷³ olmanın nimetlerinden olabildiğince faydalanan Antiokheia erken dönemden itibaren agonistik sahaya dahil olmuştur. Pisidia Bölgesi'nin az sayıdaki kentinde düzenlendiği bilinen gladyatör oyunları (*munera*) ve vahşi hayvan dövüşlerinin (*venationes*) yanı sıra kentte atletik yarışmalar (*agones*) da MS 1. yüzyıldan itibaren sevilerek kutlanmaya başlamıştır. Kent ve çevresindeki yoğun festival trafiği, Antiokheia'nın coğrafi konumu ve mevcut statüsü hesaba katıldığında burada uluslararası sporcu derneğinin bir şubesinin ihdas edilmesi son derece olağan bir karardır. Bahsedilen derneğin kentteki varlığı MS 2. yüzyıl ortalarına tarihlenen uzunca bir yazıt⁷⁴ ve kent tiyatrosunun oturma sıralarında görülen "*Sporcuların Derneği*"⁷⁵ ibaresi

⁶⁹ Remijsen, 2015: 242.

⁷⁰ İmparatorlar Diocletianus ve Maximianus döneminde (MS 286-205) biri Roma'da olmak üzere en az üç farklı kutsal yarışmada galibiyet kazanmak şart koşulmuştur, bk. *Cod. Iust.* 10.54.1.

⁷¹ Bru, 2009: 263-287; Uzunlaşan, 2013: 314.

⁷² Romalılaştırma süreciyle birlikte Antiokheia'ya yoğun bir şekilde Romalı veteran (emekli) asker iskân edilmiştir bk. Bru, 2009, 263-287; Uzunlaşan, 2013: 314.

⁷³ İmparatorluk Çağ'ında koloni kentleri (*coloniae*) mevcut hukuki statüleri (*ius italicum*) gereğince çeşitli idari ve ekonomik imtiyazlara sahipti. Bunlar vali denetiminden muaf olma, çeşitli vergi muafiyetleri, Roma vatandaşlık hakkı, *senatus*'a kolaylıkla dahil olma şeklinde sıralanabilir. Kendilerine bahşedilen bu ayrıcalıklara karşılık koloni kentleri de daima imparatorluğa sadık kalmış; buldukları bölgede hem asayişin korunmasına hem de imparatorluk ideolojisinin benimsenip yaygınlaşmasına katkı sağlamışlardır (bk. Altın, 2022: 284).

⁷⁴ MAMA 8 421; Rouéche, 1993: 230-236, nr. 91; I. *Aphr.* 12.920; Çokbankir, 2010: 92-97, nr. 11.

⁷⁵ Drew-Bear, 2000: 209-210.

vasıtasıyla kesin olarak kanıtlanmaktadır. Konu bağlamında bir dizi probleme ışık tutan ikinci belge, araştırmacıların neredeyse tamamı tarafından gözden kaçırılmıştır.

Söz konusu iki belgenin yorumlanmasına geçmeden önce Claudius döneminden itibaren epigrafik belgelerde görülmeye başlanan ve konuyu büyük ölçüde karmaşıklaştıran περιπολιτική (*peripolistike*) ifadesinden bahsetmek gerekir. “Şehirden şehire dolaşan” ya da kısaca “gezici” anlamına gelen bu sıfat dernek üyelerinin sabitliğinden ziyade *agon*’dan *agon*’a hareket halinde olduğunun altını çizmektedir. Konu hakkında en güncel araştırmaları yürüten Fauconnier buradan hareketle birçok araştırmacının⁷⁶ aksine bir görüş ortaya koyarak kalıcı yerel şubelerin varlığına karşı çıkmaktadır. Ona göre, merkeze bağlı ve yerel şubelerden oluşan federatif dernek yapılanması söz konusu değildir. Aksine karşı karşıya olunan dernek, gezici görevliler ve yerleşik olmayan yerel temsilcilerden oluşan daha esnek bir örgüttür.⁷⁷ Ancak bize göre, Fauconnier’in teorisi bu haliyle kabul edilemez. Zira ilgili teoride en nihayetinde büyük bir organizasyonun selameti gezici görevlilerin zamanında ilgili şehre ulaşmasına bağlanmaktadır. Devrin ulaşım olanakları ve güvenlik zafiyetleri de hesaba katıldığında çeşitli aksaklıkların yaşanması işten bile değildir. Dolayısıyla önceki araştırmacılar gibi bize göre de yerel şubelerin veya en azından temsilciliklerin varlığı organizasyonun selameti açısından hayati önem taşımaktadır.⁷⁸ Bu değerlendirmeye göre, derneğin “gezici” görevlileri yine var olmakla birlikte onlara asli değil gözlemci rolü biçilmektedir. Fakat buna rağmen van Nijf’in işaret ettiği gibi her noktada keskin bir ayrıma gidilmesinin gereksiz bir yaklaşım olduğu unutmamalıdır. Zira karşı karşıya olunan örgüt; katı ve değişmez kuralları olan yekpare bir organizasyondan ziyade zamana ve şartlara göre esnekliğe imkân veren iç içe geçmiş parçalı bir yapı olabilir.⁷⁹

Yukarıda bahsedildiği üzere Antiokheia’daki sporcu derneğinin varlığı iki farklı belge vasıtasıyla tespit edilmektedir. Bunlardan ilki Aphrodisias antik kentinde kayıt altına alınmış üç bölümden (A-B-C) oluşan bir onurlandırma kararnamesidir. İlgili *dekret*’in B ve C yüzünde gençliğinde başarılı bir *pankratiast* (pankras güreşçisi) olan Titus Aelius Aurelius Menandros’un otuz yıl süren aktif spor kariyerinde elde ettiği galibiyetleri yaş kategorilerine (çocuk-geç-yetişkin) göre listelenmektedir. Yine aynı bölümde söz konusu galibiyetlerin İtalya’dan Ürdün’e (Philadelphia) uzanan geniş bir coğrafyada alındığı görülmektedir ki bu da İmparatorluk Çağı’ndaki agonistik ağın ne ölçüde genişlediğini göstermesi bakımından oldukça önem arz etmektedir. Ancak bizi esas olarak yazıtın A yüzü ilgilendirmektedir. Burada ilk olarak dernek adının “*Herakles, Hermes ve imparatorlar Marcus Aurelius Antoninus ile Lucius Aurelius Verus’a adanmış tüm dünyadan kutsal ve taç yarışmaları galiplerinin Antiokheia Caesaria Colonia’daki kutsal (ve) gezici kystik derneği*”⁸⁰

⁷⁶ Fauconnier, 2023:184, dn. 4.

⁷⁷ O. van Nijf de bu duruma işaret etmektedir, bk. Van Nijf, 2006: 226; karşı. Fauconnier, 2018: 170 vd.; Fauconnier, 2023: 184 vd.

⁷⁸ Forbes, 1955: 242; Pleket, 1973: 204; Roueché, 1993: 54; Aneziri, 2009: 229.

⁷⁹ Van Nijf, 2006: 226.

⁸⁰ Roueché, 1993: 230, str. 1-5: “τῆ ἱερᾶ ξυστικῆς ? περιπολιτικῆς συνόδου τῶν περὶ τὸν | [Ἡρα]κλέα καὶ τὸν ἀγῶνιον (Hermes) καὶ αὐτοκράτορας Μ(άρκου) Αὐρ(ήλιου) Αντ[ι]||[ω]νεῖνον καὶ Λ(ούκιον)

şeklinde anıldığını belirtmemiz gerekir. Yazıtın ilerleyen satırlarında aktif kariyeri sırasında büyük bir üne kavuştuğu vurgulanan Menandros bizzat devrin imparatoru Antoninus Pius tarafından “kendi elleriyle” taçlandırılmış ve seçkin onurlarla yüceltilmiştir.⁸¹ Aktif kariyeri sona erdiğinde imparator tarafından⁸² *kaydı hayat şartıyla* (διὰ βίου) Antiokheia'daki yarışmaların başkanı (*kystarkhes*) olarak göreve getirilen Menandros, bir de kentte finansını kendisinin üstlendiği 1 *talent*'lik yeni bir festival organize etmiştir.⁸³ Tüm bunlardan dolayı Aphrodisias kentinin danışma (*boule*) ve halk (*demos*) meclisleri başarılı bir atlet ve aynı zamanda cömert bir hayırsever olan Menandros'u heykel ve resimlerle onurlandırmıştır. Bu yönde yapılan tüm masraflar ise Menandros'un kardeşi, Apollonios oğlu Zenon tarafından üstlenilmiştir. Yazıtın A yüzünün son satırlarında ise Menandros'un Aphrodisias haricinde vatandaşı ve *bouleutes*'i (danışma meclisi üyesi) olduğu kentler sıralanmıştır.⁸⁴ Titus Aelius Menandros'un onurlandırılması her ne kadar Aphrodisias kentinin danışma ve halk meclislerinin aldığı karar sonucunda gerçekleşmiş ise de esasında onurlandırma teklifi (*eisegeomai*) *oikoumenik* sporcu derneğinin gezici görevlisi veya halihazırda yarışmalara katılan aktif bir üyesi olan efsane güreşçi (*palaistes*) Titus Aelius M...’den gelmiştir.⁸⁵ Derneğin bu girişiminin (kendi açılarından) asıl gerekçesi yazıtta şöyle açıklanmaktadır;

“... dernek başkanı olduktan sonra çıkarlarımız için büyük bir öngörü ve alaka gösterip tüm gayretiyle ilgilendi, görevini kusursuz şekilde yerine getirdi; hem bu nedenlerle hem de başka birçok vesileyle şimdi onu överek ve ona şahadet ederek, bize karşı iyi niyetinin en büyük ve uygun karşılığı olacağını düşünüp (alınan) kararları Efendimiz imparatorlara gönderdik...”⁸⁶

T. Drew-Bear tarafından Antiokheia kent tiyatrosunun oturma sıralarında tespit edilen “*Sporcuların Derneği*” ifadesi derneğin kentteki varlığını kanıtlayan başka bir belgedir. Günümüz tiyatro, sinema veya herhangi bir toplantı merkezindeki protokol koltuklarına karşılık gelen bu ibare, dernek üyelerinin ikamet ettikleri veya yalnızca festival dönemlerinde buldukları kentlerde ayrıcalıklı bir zümre olduklarını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Eski Yunan'da *proedria* (προεδρία) olarak tanımlanan bu imtiyaz genellikle festival başkanları ve kurucularına veya üstün başarılarla imza atan yarışmacılara ya da kente büyük yarar sağlayan

Αὐ[ρ(ήλιον) Οὐήρον] | [ἀ]πὸ τῆς οἰκουμ[έ]νης ἱερωνεικῶν στεφανειῶν ? ἐν Ἀντιοχείᾳ | | Καισαρεία Κο[λωνεία ...”

⁸¹ Roueché, 1993: 231, str. 18-20.

⁸² Pleket, 1973: 219-20; Fauconnier ise dernek başkanlarının imparator tarafından atanan bir denetçi olma fikrine karşı çıkar, bk. Fauconnier, 2018: 182.

⁸³ Fauconnier bu festivali kentte düzenlenen bir *agon* ile özdeşleştirmek istese de bunda yanılmaktadır bk. Fauconnier, 2018: 148; *karş.* Altın, 2015: 53.

⁸⁴ Buna göre Menandros; “*Pergamonluların, Antioheialuların, Caesarea kolonistlerinin, ve Thebailuların bouleutes*'i, *ve Apollonialuların bouleutes*'i, *Lykialuların, Thrakialuların, ve Miletosluların bouleutes*'i, *Pessinosluların, Claudiopolislerin*” vatandaşı ya da danışma meclisi üyesiydi, bk. Roueché, 1993: 231-2, (a yüzü) str. 46-51.

⁸⁵ Roueché, 1993: 230 (a yüzü) str. 7-8: “[..?..A ? εισηγ]ησαμένου T. Αἰλ[ί]ου M[.] | [..?..]KA[.c7..π]αλαιστοῦ παραδόξο[υ]”.

⁸⁶ Roueché, 1993: 232.

şahıslara verilirken; Roma İmparatorluğunda soylulara, aktif görev yürüten üst düzey *magistratus*'lara (yönetici) ve çeşitli meslek gruplarına bu hak ihsan edilmiştir.⁸⁷

Söz konusu bulguyu teorik olarak iki şekilde değerlendirmek mümkündür: i) İmparatorluk Dönemi sporcu derneklerinin yerel şubelerinden biri de Pisidia Antiokheia'sında "aktif ve yerleşik" olarak görev yapmaktadır; ii) Antiokheia'daki sporcu derneği gezici üyelerin katılımıyla, yalnızca festival dönemlerinde aktif olan yerel bir temsilciliktir. İlk öneri, kendi içinde oldukça makul bir varsayım olsa da esasında yanlışlanması doğrulanmasından büyük ölçüde daha kolaydır. Zira aynı eserinde Drew-Bear, tiyatrunun oturma sıralarında "*Synnadalıların belediye meclisine ait*" ifadesini de okumuştur.⁸⁸ Bu kişilerin kalıcı olarak Pisidia Antiokheia'da ikamet etmedikleri, yalnızca festival dönemlerinde kente geldikleri bilindiği için ilk önerinin doğruluk olasılığı büyük ölçüde azalır. Fakat yine de tek başına bu sonuç kesinlikle ikinci öneriyi doğrulamaz. Dolayısıyla "kalıcı yerel şubeler" problemi ne yazık ki söz konusu bulgular vasıtasıyla da tam olarak aydınlatılamamaktadır. Sonuç olarak ister yerleşik isterse dönemsel olarak aktif hale gelen bir organizasyon olsun Principatus Devri'nde, önemli bir Roma kolonisi olan Antiokheia'da sporcu dernekleri kesin olarak faaliyet göstermiştir.

Bu sınırlı çalışma kapsamında sporcu derneklerinin Anadolu'daki tüm faaliyetlerini değerlendirmemiz mümkün olmasa da Antiokheia kenti dışında Küçük Asya'nın şu bölge ve kentlerinde sporcu derneklerinin faaliyetleri kesin olarak belgelenmektedir; Aleksandreia Troas, Kyme, Miletopolis, Prusias, Kyzikos, Hierocaesarea, Smyrna, Ephesos, Miletos, Erythrai, Knidos, Tralles, Magnesia ad Maendrum, Panamara, Stratonikeia, Aphrodisias, Laodikeia, Philadelphia, Sardes, Thyatira, Sinope, Ksanthos, Patara, Arykanda, Side, Perge, Hamaksia, Anazarbos, Seleukia ad Kalycadnum, Olba, Antiokheia; ve son olarak bu kentlere Pontos ve Kommagene bölgelerini ekleyebiliriz.⁸⁹

Sonuç Yerine Değerlendirme

Hellenistik Dönem'in bölgesel düzeydeki birkaç sanatçı derneğinden sırasıyla sanatçı ve sporcuların oluşturduğu Roma İmparatorluk Çağı'nın *oikoumenik* derneklerine geçiş evresi oldukça karmaşık bir süreçtir. Şüphesiz tüm kurumlar gibi antik dönemin sporcu dernekleri de bir dizi temel ihtiyacın neticesi olarak ortaya çıkıp gelişmiştir. Çalışma kapsamında bu temel ihtiyacın bilgi paylaşımı ve buna paralel olarak da bireysel olarak hareket eden başı boş bir grubun (devrin sporcuları) organizasyon kabiliyetini artırma isteği olduğu görülmüştür. Zira MÖ 1. yüzyıl itibarıyla Roma'nın Akdeniz'in doğusunda tek hâkim güç olması, Hellenistik Dönem'in tüm festivallerini tek çatı altında birbirine bağlayarak geniş bir coğrafyada muazzam bir festival ağının kurulmasına zemin hazırlamıştır. O. van Nijf'in isabetle belirttiği üzere *oikoumenik* niteliği olan sporcu ve sanatçı dernekleri tam da oluşan bu yeni dünya düzeninin bir ürünüdür. Çünkü uluslararası iddiası olan bu tür yapıların varlığı ancak geniş bir coğrafyada hüküm süren tek bir otoritenin

⁸⁷ Rawson, 1987: 106-110.

⁸⁸ Drew-Bear, 2000: 210.

⁸⁹ P. Lond. III 1178; Fauconnier, 2018: 130-152; Fauconnier, 2023: 135-152.

garantörlüğü (can ve mal güvenliği) ve desteğiyle (vergi, askerlik, *leitourgia* muafiyeti) mümkün olabilirdi.⁹⁰

İlk kez Geç Cumhuriyet Dönemi'nde Küçük Asya'da ortaya çıkıp gelişen sporcu derneklerinin yerel bir şubesi de Anadolu'nun en önemli Roma askeri kolonilerinden biri olan ve aynı zamanda birçok yolun kesişim noktasında bulunan Pisidia Antiokheia'sında kurulmuştur. Kent ve çevre bölgelerdeki yoğun festival trafiği, kentin coğrafi konumu ve statüsü hesaba katıldığında burada uluslararası sporcu derneğinin bir şubesinin ihdas edilmesi imparatorluk nezdinde son derece makul bir karardır. Derneğin kentteki varlığı ve yürüttüğü faaliyetler MS 2. yüzyıl ortalarına tarihlenen bir *decret* ve kent tiyatrosunun oturma sıralarında görülen "*Sporcuların Derneği*" ibaresi vasıtasıyla kanıtlanmaktadır. Konu bağlamında yerleşik yerel şubeler probleminde ışık tutan ikinci kanıt, birçok araştırmacı tarafından gözden kaçırılmıştır. Ancak yapılan incelemelerde ilgili belgenin tek başına, yerel şubelerin kentlerde "daimî ve yerleşik" olarak faaliyet gösterdiğini kanıtlamaya yetmediği anlaşılmıştır. Zira söz konusu kanıt başka bir bulgu⁹¹ tarafından tam anlamıyla olmasa da büyük ölçüde yanlışlanabilmektedir. Dolayısıyla "kalıcı yerel şubeler" problemi mevcut belgeler vasıtasıyla da tam olarak aydınlatılamamaktadır. Sonuç olarak ister yerleşik isterse dönemsel olarak aktif hale gelen bir organizasyon olsun Principatus Devri'nde, önemli bir Roma kolonisi olan Antiokheia'da -Titus Aelius Aurelius Menandros'un başkanlığında- sporcu dernekleri kesin olarak faaliyet göstermiştir. Kentteki dernek faaliyetleri, muhtemelen MS 3. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan gelişmelere (sürekli artan enflasyon, güvenlik zafiyeti ve doğal afetler) bağlı olarak çöken agonistik devreyle birlikte son bulmuştur.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

- Ael. Ar. *Orat.* (= Aelius Aristides, *Orationes*), Kullanılan Metin ve Çeviri: P. Aelius Aristides. *The Complete Works*. Translated by C. A. Behr. Leiden vol. I-II 1981-1986.
- Aesch. *Ag.* (=Aiskhylos, *Agememnon*), Kullanılan Metin ve Çeviri: Aeschylus, *Oresteia: Agamemnon*. Ed. and transl. by Alan H. Sommerstein. (Loeb Classical Library), Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009.
- Cod. Iust.* (=Codex Iustinianus). *The Digest of Justinian*, Ed. A. Watson, 1998.
- Hdt. (=Herodotos, *Historiai*), Kullanılan Metin ve Çeviri: Herodotos, *Tarih*, Türkçe'ye Çev.: M. Ökmen, Ankara 2006.
- Hom. *Il.* (=Homeros, *Ilias*), Kullanılan Metin Çeviri: Homeros, *İlyada*, Türkçe'ye Çev.: Azra Erhat-A. Kadir, İstanbul 2012.

⁹⁰ Van Nijf, 2006: 231.

⁹¹ Drew-Bear, 2000: 210.

- Hom. *Od.* (=Homeros, *Odysseia*), Kullanılan Metin ve Çeviri: Homeros, *Odysseia*, Türkçe'ye Çev.: A. Erhat-A. Kadir, İstanbul 2011.
- Platon *Ap.* (=Platon, *Apologia Sokrotous*), Kullanılan Metin ve Çeviri: Plato, *Euthyphro. Apology. Crito. Phaedo. Phaedrus*. Translated by Harold North Fowler. (Loeb Classical Library), Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.
- Platon *Resp.* (=Platon, *Politeia*), Kullanılan Metin ve Çevirileri: Plato, *Republic, Volume I: Books 1-5*. Edited and translated by Christopher Emlyn-Jones, William Preddy. (Loeb Classical Library), Cambridge, MA: Harvard University Press, 2013.
- Plin. *Ep.* (=C. Plinius Caecilius Secundus, *Epistulae*), Kullanılan Metin ve Çeviri: *Genç Plinius'un Anadolu Mektupları* (10. Kitap), Çev.: Ç. Dürüşken-Erendiz Özbayoğlu, İstanbul 2001.
- Pol. (=Polybios, *Historia*), Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories*, vols. III, V, tr. by W. R. Paton and revised by F. W. Walbank and C. Habicht, Cambridge, Mass.- Londra, Harvard University Press 2011-2012.
- Suet. (=C. Suetonius Tranquillus, *De Vita Caesarum*), Kullanılan Metin ve Çeviri: Gaius Suetonius Tranquillus, *On İki Caesar'ın Yaşamı*, (Türkçe'ye Çev.: Fafo Teletar-Gül Özaktürk), Ankara 2008.
- Thuk. (=Thukydides), Kullanılan Metin ve Çeviri: Thukydides, *Peloponnessos Savaşları*, Türkçe'ye Çev.: F. Akderin, İstanbul 2010.

Modern Kaynaklar

- ALTIN, R., 2015. *Yazıtlar Işığında Pisidia Bölgesi Agon'ları*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi Isparta.
- ALTIN, R., 2022. *Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya'sında Özel Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar*, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa.
- ANEZIRI, S., 2003. *Die Vereine der dionysischen Techniten im Kontext der hellenistischen Gesellschaft: Untersuchungen zur Geschichte, Organisation und Wirkung der hellenistischen Technitenvereine*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- ANEZIRI, S., 2009. "World Travellers: the Associations of Artists of Dionysos", *Wandering Poets in Ancient Greek Culture. Travel, Locality and Pan-Hellenism*, Ed. R. Hunter and I. Rutherford, Cambridge, ss. 217-236.
- BRU, H., 2009. "L'origine des colons romains d'Antioche de Pisidie", (eds.) H. Bru ve diğerleri, *L'Asie Mineure dans l'Antiquité échanges, populations et territoires. Regards actuels sur une peninsula. Actes du colloque international de Tours, 21-22 Ocak 2005*, Rennes, ss. 263-87.
- BEAN, G. E., 1965. "Inscriptions of Elaea and Lebedus", *Belleten* 29/116, ss. 585-598.

- BOATWRIGHT, M. T., 2000. *Hadrian and The Cities of The Roman Empire*, Princeton University Press, Princeton.
- CHRISTESEN, P., 2014. "Sport and Democratization in Ancient Greece (with an Exersus on Athletic Nudity", A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity, Ed. P. Christesen – D. G. Kyle, Wiley-Blackwell, Chichester, ss. 211-235.
- ÇOKBANKİR, N., 2010. *Yazıtlar Işığında Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya Agonları ve Sporcuları*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi, Antalya.
- DOĞAN, Y., 2015. "Yazıtlar Işığında Ephesos Esnaf ve Zanaatkar Dernekleri", *Eskiçağ Yazıları 7- (Akron 9)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss. 121-156.
- EBERT, J., 1997. "Zur neuen Bronzeplatte mit Siegerinschriften", *Nikephoros* 10, ss. 217-233.
- FAUCONNIER, B., 2016. "Athletes and Artists in an Expanding World. The Development of Transregional Associations of Competitors in the First Century BC", *Athletics in the Hellenistic World*, Ed. S. Remijsen ve S. Scharff, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, ss. 73-93.
- FAUCONNIER, B., 2017. "The Organisation of Synods of Competitors in the Roman Empire", *Historia* 66, ss. 442-467.
- FAUCONNIER, B., 2018. *Ecumenical synods: The Associations of Athletes and Artists in Roman the Empire*, University of Amsterdam, Yayınlanmış Doktora Tezi, Amsterdam.
- FAUCONNIER, B., 2020. "The Emperor and the Ecumenical Synods of Competitors", *Latomus* 79, ss. 647-660.
- FAUCONNIER, B., 2023. *Athletes and Artists in the Roman Empire: The History and Organisation of the Ecumenical Synods*, Cambridge University Press, Cambridge, New York.
- FORBES, C. A., 1955. "Ancient Athletic Guilds", *CPh* 50, No. 4, ss. 238-252.
- GEAGAN, D. J., 197). "A letter of Trajan to a Synod of Isthmia", *Hesperia* 44/4, ss. 396 401.
- HERVAS, R. G., 2017. "Trajan and Hadrian's Reorganization of the Agonistic Associations in Rome", *Empire and Religion*, Ed. E. M. Grijalvo-J. M. Cortes Copete-F. Lozana Gomez, Leiden, ss. 84-97.
- IGUR (Inscriptiones graecae urbis Romae, 4 vols.)*
- JONES, C.P., 2007. "Three New Letters of the Emperor Hadrian", *ZPE* 161, ss. 145-156.
- KEIL, J., 1910. "Forschungen in der Erythraia I", *JÖAI (Beiblatt)* 13, ss. 5-74.
- KENYON, F.G.-LITT, M.A.-BELL, H. I., 1973. *Greek Papyri in the British Museum Catalogue, With Texts III*, Milano. (=P. Lond. III)

- KLOSE, Dietrich O. A., 2005. "Festivals and Games in the Cities of the East During the Roman Empire", *Coinage and Identity in the Roman Provinces*, Ed. C. Howgego, V. Heuchert, A. Burnett, Oxford, ss. 125-133.
- LE GUEN, B., 2010. "Hadrien, l'empereur philhellène, et la vie agonistique de son temps. À propos d'un livre récent", *Nikephoros* 23, ss. 205-239.
- MAGIE, D., 1950. *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ*, II volumes, Princeton University Press.
- MAMA (Monumenta Asiae Minoris Antiqua)
- MILETA, C., 2008. "Die offenen Arme der Provinz: Überlegungen zur Funktion und Entwicklung der proromischen Kultfeste der Provinz Asia", *Festrituale in der römischen Kaiserzeit*, Ed. J. Rüpke, Mohr Siebeck, Tübingen, ss. 89-114.
- MURRAY S. C., 2014. "The Role of Religion in Greek Sport", *A companion to sport and spectacle in Greek and Roman antiquity*, Ed. P. Christesen-D. G. Kyle, Chichester, ss. 309-319.
- PETZL, G., -SCHWERTHEIM, E., 2006. *Hadrian und die dionysischen Künstler: drei in Alexandria Troas neugefundene Briefe des Kaisers an die Künstler-Vereinigung*, Bonn.
- PLEKET, H. W., 1973. "Some Aspects of the History of the Athletic Guilds", *ZPE* 10, ss. 197-227.
- POLAND, F., 1934. "Nachtraege (Technitai)", *RE* V, A.2, Stuttgart, ss. 2473-2558.
- RAWSON, E., 1987. "Discrimina Ordum: The Lex Julia Theatralis", *Pap Br Sch Rome* 55, ss. 83-114.
- REMIJSEN, S., 2015. *The End of Greek Athletics in Late Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge.
- RICCIARDETTO, A., 2012. "La lettre de Marc Antoine (SB I 4224) écrite au verso de l'Anonyme de Londres (P.Brit. Libr. inv. 137 = MP3 2339)", *Arch. Papyrusforsch.* 58/1, ss. 43-60.
- ROBERT, L., 1949. *Hellenica: recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques*, Vol. 7, Paris.
- ROBERT, L., 1950. *Hellenica: recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques*, Vol. 9, Paris.
- ROBERT, L., 1984. "Discours d'ouverture", *Actes du VIII Congrès international d'Épigraphie grecque et Latine à Athènes, 3-9 October 1982*, Atina, ss. 35-45.
- ROBERT, L., 2013. "Opening Address: Eighth International Congress of Greek and Latin Epigraphy", (transl. by M. Lianou), *Greek Athletics*, Ed. J. König, ss. 108-119.
- ROUECHE, C., 1993. *Performers and Partisans at Aphrodisias in the Roman and Late Roman Periods. A Study Based on Inscriptions from the Current Excavations at Aphrodisias in Caria*, Londra.

- SEG (Supplementum Epigraphicum Graecum)
- SHERWIN-WHITE, A. N., 1996. *Roman Citizenship*, Oxford.
- SLATER, W. J., 2007. "Deconstructing Festivals", *The Greek Theatre and Festivals: Documentary Studies*, Ed., P. Wilson, Oxford, ss. 21-47.
- SPAWFORTH, T., 2007. "Kapetoleia Olympia: Roman Emperors and Greek Agones", *Pindar's Poetry, Patrons, and Festivals From Archaic Greece to the Roman Empire*, Ed. S. Hornblower-C. Morgan, New York, ss. 377-390.
- UZUNASLAN, A., 2005. "Aphrodisias Agonları", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 13, Isparta, ss. 36-68.
- UZUNASLAN, A., 2013. "Epigrafik ve Arkeolojik Araştırmalar Işığında Pisidia Antiocheia: Kent Tarihine İlişkin Yeni Gözlemler", B. Hürmüzlü, M. Fırat, A. Gerçek (eds.) *Pisidia Araştırmaları*, Isparta, ss. 312-343.
- VAN NIJF, O., 2001. *The Civic World of Professional Associations in the Roman East*, Gieben, Amsterdam.
- VAN NIJF, O., 2001. "Local Heroes: Athletics, Festivals and Elite self-fashioning in the Roman East", *Being Greek und Rome. Cultural Identity, the Second Sophistic and the Development of Empire*, Ed. Simon Goldhill, Cambridge, ss. 306-334.
- VAN NIJF, O., 2006. "Global Players: Athletes and Performers in the Hellenistic and Roman World" *Hephaistos* 24, ss. 225-235.
- WIEGAND, T., 1958. *Didyma. Zweiter Teil: Die Inschriften von Albert Rehm*, ed. Richard Harder, Deutsches Archäologisches Institut, Verlag Gebr., Mann. (=I. Didyma).
- YENİ, S., 2022. *Panegyris ve Panegyriarkhes: Hellenistik ve Roma Dönemi Anadolu'sunda Tertiplenen Panayurların İdari, Siyasi, Dini ve Ekonomik Boyutları*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi, Antalya.